

Η μέθοδος της Συναινετικής Ποιοτικής Ανάλυσης (ΣΠΑ): Παρουσίαση και χρήση για τη μελέτη ποιοτικών δεδομένων από προϋπάρχον έντυπο υλικό

ΕΛΕΝΗ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΤΑΛΙΚΑΣ

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

ΜΑΡΙΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται η μέθοδος της Συναινετικής Ποιοτικής Ανάλυσης - ΣΠΑ (Consensual Qualitative Research), που επιτρέπει τη συστηματική μελέτη και ανάλυση σύνθετων ποιοτικών δεδομένων, τα οποία προέρχονται συνήθως από ημιδομημένες συνεντεύξεις. Παρουσιάζονται η φιλοσοφική θεώρηση και η τοποθέτηση της ΣΠΑ στους άξονες της φιλοσοφίας της επιστήμης, η συγγένειά της με άλλες ποιοτικές προσεγγίσεις και τα στάδια εφαρμογής της, και προτείνεται η διεύρυνση της εφαρμογής της σε ποιοτικά δεδομένα αντλούμενα από προϋπάρχον έντυπο υλικό. Τέλος, επιχειρείται μια συστηματική αξιολόγηση της μεθόδου και παρουσιάζονται οι περιορισμοί που αφορούν την εφαρμογή της.

Λέξεις-κλειδιά: Ποιοτικές μέθοδοι, Συναινετική Ποιοτική Ανάλυση.

Εισαγωγή

Η Συναινετική Ποιοτική Ανάλυση (Consensual Qualitative Research) αποτελεί μία μέθοδο ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων η οποία αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, στο πλαίσιο της διερεύνησης της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας, με στόχο τη μελέτη σύνθετων διαδικασιών και φαινομένων τα οποία δεν μπορούσαν να μελετηθούν μέσω ποσοτικών μεθόδων (Henwood & Pidgeon, 1992, 1994. Pidgeon & Henwood, 1997. Elliott et al., 1994. Madill & Barkham, 1997. Parker, 1999. Hill, Thompson, & Williams, 1997).

Οι Hill, Thompson και Williams (1997) ανέπτυξαν τη Συναινετική Ποιοτική Ανάλυση (ΣΠΑ) ως αποτέλεσμα μιας διαδικασίας αναγνώρισης, αξιοποίησης και σύνθεσης των βέλτιστων χαρακτηριστικών άλλων ποιοτικών προσεγγίσεων (βλέπε Grounded Theory, Περιγραφική Φαινομενολογική Προσέγγιση στην Έρευνα, Ποιοτική Προσέγγιση στην Ανάλυση Περιεχομένου κ.λπ.), κατασκευάζοντας μία σαφή και αυστηρά δομημένη μέθοδο ανάλυσης.

Σκοπός αυτού του άρθρου είναι: α) η συνοπτική παρουσίαση της φιλοσοφικής θεώρησης και της εννοιολογικής τοποθέτησης της ΣΠΑ αναφορικά με τους βασικούς άξονες της φιλο-

σοφίας της επιστήμης, β) η παρουσίαση των σημείων εννοιολογικής συγγένειας της ΣΠΑ με άλλες ποιοτικές προσεγγίσεις, γ) η αναλυτική παρουσίαση των βημάτων που συνθέτουν τη ΣΠΑ, και δ) η εξέταση της χρησιμότητας αυτής της μεθόδου για τη μελέτη ποιοτικών δεδομένων από προϋπάρχον έντυπο υλικό.

Η Συναινετική Ποιοτική Ανάλυση και η φιλοσοφία της επιστήμης

Ο J. G. Ponterotto (2005) επισημαίνει ότι η ευόδωση κάθε εγχειρήματος συστηματικής αναζήτησης γνώσης (βλέπε επιστημονική έρευνα) προϋποθέτει την αναγνώριση και τη συνειδητή αποδοχή εκ μέρους του ερευνητή πέντε θεμελιωδών παραμέτρων της φιλοσοφίας της επιστήμης, που αφορούν: (1) τη φύση της πραγματικότητας και της ύπαρξης (οντολογία), (2) τη σχέση που εδραιώνει –ή συνεπάγεται– αυτή η αναζήτηση της γνώσης ανάμεσα στον ερευνητή και στην πηγή της πληροφόρησής του (επιστημολογία), (3) το ρόλο και την επίδραση των προσωπικών του αξιών στην ερευνητική διαδικασία (αξιολογία), (4) τη γλώσσα και το ύφος παρουσίασης των αποτελεσμάτων της έρευνας στην επιστημονική κοινότητα (ρητορική δομή), και (5) τη θέσπιση των διαδικασιών και του πρωτοκόλλου της έρευνας (μεθοδολογία).

Οι Hill, Knox, Thompson, Williams, Hess και Ladany (2005) –λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη την παραπάνω επισήμανση του Ponterotto (2005)– υποστηρίζουν ότι η *Συναινετική Ποιοτική Ανάλυση* είναι μια προσέγγιση πρωτίστως οικοδομιστική αλλά και με κάποια μετα-θετικιστικά στοιχεία. Συγκεκριμένα, οι δημιουργοί της μεθόδου υποστηρίζουν ότι το δικό τους εγχείρημα αναζήτησης της γνώσης είναι: (1) *Καθαρά οικοδομιστικό από οντολογική άποψη*, εφόσον αναγνωρίζει την ύπαρξη πολλών, ισότιμα έγκυρων κοινωνικά δομημένων εκδοχών της πραγματικότητας, (2) *κυρίως οικοδομιστικό* αλλά και με έναν *υπαινιγμό μετα-θετικισμού από επιστημολογική άποψη*, αναγνωρίζοντας την ύπαρξη μιας αμοιβαίας αλληλεπίδρασης του ερευνητή και του συμμετέχοντα στην έρευνα, αλλά υ-

θετώντας παράλληλα και τη μετα-θετικιστικού χαρακτήρα χρήση ενός σταθερού και μη μεταβαλλόμενου πρωτοκόλλου συλλογής δεδομένων, (3) *στο μέσο ανάμεσα στον οικοδομισμό και στο μετα-θετικισμό από αξιολογική άποψη*, εφόσον ακολουθεί μεν την οικοδομιστική θέση που θέλει να αναγνωρίζονται και να συζητούνται εκτενώς στην ερευνητική αναφορά εκείνες οι προσδοκίες και οι προκαταλήψεις των ερευνητών που μπορούν να επηρεάσουν την ανάλυση και την κατανόηση των δεδομένων, αλλά συντάσσεται παράλληλα και με τη μετα-θετικιστική θέση περί της αναγκαιότητας του ενσυνείδητου περιορισμού και ελέγχου αυτών των προσδοκιών και προκαταλήψεων, (4) *περισσότερο μετα-θετικιστικό ως προς τη ρητορική του δομή*, εφόσον επιλέγει το τρίτο πρόσωπο για την αναφορά των αποτελεσμάτων και αποφεύγει συστηματικά τα μεγάλα «ερμηνευτικά άλματα», επιδιώκοντας να μένει όσο πιο κοντά γίνεται στα αρχικά δεδομένα, και (5) *καθαρά οικοδομιστικό από μεθοδολογική άποψη*, εφόσον χρησιμοποιεί ως κύριο εργαλείο αναζήτησης και δόμησης της γνώσης μία ομαδική και αυστηρά συναινετική διαδικασία ανάλυσης της καταγεγραμμένης υπό μορφή «λόγου» ή «κειμένου» ανθρώπινης επικοινωνίας.

Η Συναινετική Ποιοτική Ανάλυση και προγενέστερες ποιοτικές προσεγγίσεις στην έρευνα

Οι κύριες προγενέστερες ποιοτικές προσεγγίσεις στην έρευνα, στοιχεία των οποίων αξιοποιεί και συνθέτει η ΣΠΑ, είναι η *Grounded Theory*, η *Περιγραφική Φαινομενολογική Προσέγγιση* και η *Ποιοτική Προσέγγιση στην Ανάλυση Περιεχομένου*.

Ο όρος *Grounded Theory* αναφέρεται σε μία πολυσήμαντη προσέγγιση στην ποιοτική έρευνα, βασικό αξίωμα της οποίας είναι η καθοδήγηση του ερευνητή στην ανάπτυξη θεωρίας από τα ίδια τα υπό διερεύνηση δεδομένα, έτσι ώστε η θεωρία να «αναδύεται» ή να προκύπτει από τα δεδομένα και να εδραιώνεται μέσα σε –και από– αυτά (Glaser & Strauss, 1967. Rennie, Phillips, &

Quartaro, 1988. Strauss & Corbin, 1990). Ως εκ τούτου, η *Grounded Theory* χρησιμοποιεί ένα σύνολο συστηματικών διαδικασιών για την επαγωγική ανάπτυξη θεωρίας, μέσα από τον εντοπισμό και τη μελέτη των κύριων εννοιολογικών δομών που συνθέτουν το υπό μελέτη φαινόμενο, των σχέσεων που συνδέουν μεταξύ τους αυτές τις δομές και του πλαισίου εντός του οποίου αναπτύσσονται οι εν λόγω σχέσεις, με στόχο να προσφέρει μία βαθύτερη κατανόηση του υπό διερεύνηση φαινομένου, πέρα από την απλή περιγραφή του (Becker, 1993).

Η ΣΠΑ υιοθετεί δύο από τα βασικότερα συστατικά στοιχεία της *Grounded Theory*. Το πρώτο είναι η επαγωγική μέθοδος ανάπτυξης ενός δικτύου εννοιολογικών κατηγοριών γύρω από ένα φαινόμενο μέσα από τα ίδια τα δεδομένα και η κίνηση από το ειδικό προς το γενικό και από το συγκεκριμένο προς το θεωρητικό. Το δεύτερο αφορά τη συνεχή μετακίνηση του ερευνητή από τα αρχικά δεδομένα (π.χ. συνεντεύξεις, γραπτός λόγος) προς τις εννοιολογικές δομές ή κατηγορίες που παράγουν αυτά, και το αντίστροφο, μέχρι την πλήρη επαλήθευση της αντιστοιχίας αυτών των κατηγοριών και του περιεχομένου τους με τα αρχικά δεδομένα (Hill, Thompson, & Williams, 1997). Αυτή η μετακίνηση διασφαλίζει ότι οι εννοιολογικές δομές που εντοπίζονται χαρακτηρίζουν πράγματι το υπό εξέταση φαινόμενο και ότι οι σχέσεις που τις συνδέουν μεταξύ τους αντανακλούν και αντιπροσωπεύουν τα δεδομένα.

Η ΣΠΑ ενστερνίζεται από την *Περιγραφική Φαινομενολογική Προσέγγιση* την *περιγραφή* (και όχι επεξηγηματική ερμηνεία) του υπό εξέταση φαινομένου –απαλλαγμένη από ερμηνευτικού χαρακτήρα υποθέσεις και από κάθε είδους προκαταλήψεις σχετικά με αυτό– (Husserl 1936/1970), επιτρέποντας στο ίδιο το υπό ανάλυση φαινόμενο να παρουσιάσει στους ερευνητές τις όποιες διαστάσεις και εκφάνσεις του, αντί να είναι οι ερευνητές εκείνοι οι οποίοι θα επιβάλλουν τις όποιες θεωρητικές ή υποκειμενικές προϋποθέσεις τους στο φαινόμενο (Finlay, 2005).

Επιπλέον, η ΣΠΑ μπορεί να χαρακτηριστεί ως

μία «παραδειγματική» εκδοχή *ποιοτικής προσέγγισης* στην ανάλυση περιεχομένου εξαιτίας της επικέντρωσής της στη συστηματική *εννοιολογική* (και όχι αριθμητική) επεξεργασία του πλούτου των ρητών ποιοτικών πληροφοριών που παρέχουν τα δεδομένα.

Τέλος, η ΣΠΑ βασίζεται σε μια σύνθεση πολλαπλών και διαφορετικών «οπτικών» του ίδιου φαινομένου, η οποία οδηγεί σε μία –κατά το μέγιστο δυνατό– απαλλαγμένη από ατομικές ερμηνευτικές μεροληψίες κατανόηση του φαινομένου. Έτσι, το ειδοποιό και καινοτόμο χαρακτηριστικό της Συναινετικής Ποιοτικής Ανάλυσης είναι η χρήση πολλαπλών ερευνητών και η συστηματική προσήλωση στην ομαδική και συναινετική λήψη αποφάσεων από μία ή περισσότερες ομάδες 3-5 κριτών (Hill, Thompson, & Williams, 1997. Hill, Knox, Thompson, Williams, Hess, & Ladany, 2005).

Έχοντας, λοιπόν, ορίσει συνοπτικά το επιστημολογικό και θεωρητικό πλαίσιο που εμπνέει και καθοδηγεί τη ΣΠΑ, στην επόμενη ενότητα παρουσιάζουμε μια αναλυτική περιγραφή των βημάτων της μεθόδου, συνοδευόμενη από την παρουσίαση των μεθοδολογικών κριτηρίων αξιολόγησής της, και, τέλος, την πρότασή μας για την εφαρμογή της σε δεδομένα που αντλούνται από προϋπάρχοντα γραπτά κείμενα, και όχι σε δεδομένα που προέρχονται από απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις.

Τα στάδια της Συναινετικής Ποιοτικής Ανάλυσης

Η Συναινετική Ποιοτική Ανάλυση εκτυλίσσεται σε έξι στάδια: (1) *επιλογή του ερευνητικού δείγματος*, (2) *συγκρότηση ομάδας (ή ομάδων) κριτών και ορισμός των ελεγκτών του έργου των κριτών*, (3) *καταγραφή σχετικών με την έρευνα προσδοκιών και προκαταλήψεων των κριτών*, (4) *συλλογή των προς ανάλυση δεδομένων*, (5) «*κάθετη*», ή «*εντός της κάθε περίπτωσης του δείγματος*», *ανάλυση των δεδομένων*, και (6) «*οριζόντια*», ή «*κατά πλάτος όλων των περιπτώσεων του δείγματος*», *ανάλυση των δεδομένων* (Hill et al., 1997. Hill et al., 2005).

(1) Επιλογή του ερευνητικού δείγματος

Οι Hill, Thompson και Williams (1997) προτείνουν ως ιδανική την επιλογή ενός τυχαίου δείγματος δεδομένων, αλλά, αναγνωρίζοντας τη δυσκολία που μπορεί να συνεπάγεται αυτό, αποδέχονται τη χρήση μη τυχαίων δειγμάτων και προτρέπουν τους ερευνητές να παρουσιάζουν ρητά τους περιορισμούς που συνάντησαν κατά τη διαδικασία επιλογής του δείγματός τους. Όσον αφορά το μέγεθος του δείγματος, και λαμβάνοντας υπόψη τον πλούτο και την πυκνότητα των πληροφοριών που αντλούνται από το ερευνητικό δείγμα, προτείνουν δείγματα από 8-15 περιπτώσεις (π.χ. συνεντεύξεις ή κείμενα).

(2) Συγκρότηση της ομάδας ερευνητών-κριτών και ορισμός ελεγκτών

Όσον αφορά, τώρα, τη σύνθεση αυτών των ομάδων, ακριβώς επειδή το ειδοποιό χαρακτηριστικό της μεθόδου είναι αυτό της «συναίνεσης» μεταξύ πολλών συνερευνητών, οι δημιουργοί της ΣΠΑ επισημαίνουν έξι βασικά κριτήρια επιλογής κριτών, που αφορούν: α) τη σχετική με την έρευνα θεωρητική τους κατάρτιση, β) την ικανότητα και την προθυμία τους να είναι «ανοιχοί στη διαπραγμάτευση» και να ακούν πραγματικά τους άλλους, γ) την κατανόηση ότι η λήψη αποφάσεων σχετικών με τα δεδομένα προϋποθέτει την ασφαλιστική δικλίδα της συνεχούς κυκλικής τους μετακίνησης από τα αρχικά δεδομένα στις εννοιολογικές κατηγορίες που παράγουν αυτά, και το αντίστροφο, δ) την ικανότητά τους να εκφράζουν τη γνώμη τους ελεύθερα, αλλά και με σεβασμό του ενός προς τον άλλον, ε) την ικανότητα και την προθυμία τους να επιλύουν πιθανά ζητήματα διαφοράς ισχύος εντός της ομάδας (π.χ. σύνθεση ομάδας από μεταπτυχιακούς και προπτυχιακούς φοιτητές), και στ) ένα σχετικό βαθμό διαφοροποίησης των θεωρητικών τους προσανατολισμών για την αποφυγή συστηματικών σφαλμάτων στην εννοιολογική επεξεργασία των δεδομένων.

Τέλος, εξίσου σημαντικός για τη ΣΠΑ είναι και ο ορισμός του ελεγκτή, ο ρόλος του οποίου

αφορά τη λεπτομερή ανασκόπηση του αναλυτικού έργου των κριτών και τον αποστασιοποιημένο και ανεπηρέαστο από τη συναινετική διαδικασία έλεγχο της αντιστοιχίας των εννοιολογικά επεξεργασμένων δεδομένων με τα αρχικά.

(3) Καταγραφή σχετικών προσδοκιών και προκαταλήψεων των κριτών

Ένα ακόμα σημείο στο οποίο οι Hill και συνεργάτες (1997) επιστούν την προσοχή των χρηστών της ΣΠΑ είναι η πριν από την έναρξη της συλλογής των δεδομένων αναγνώριση και καταγραφή των προσδοκιών και των προκαταλήψεων των ερευνητών-κριτών όσον αφορά το περιεχόμενο των πληροφοριών που πρόκειται να συλλέξουν, με στόχο τον ενσυνείδητο αποκλεισμό και έλεγχο αυτών των προσδοκιών και προκαταλήψεων κατά το στάδιο της ανάλυσης των δεδομένων.

(4) Συλλογή δεδομένων

Όσον αφορά τον τρόπο συλλογής των ποιοτικών δεδομένων, η μέθοδος, η οποία, όπως προαναφέραμε, σχεδιάστηκε αρχικά για τη διερεύνηση της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας μέσα από την ανάλυση απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, προτείνει τη διατύπωση ανοιχτών ερωτήσεων σχετικών με τη συγκεκριμένη εστίαση της έρευνας και τη συλλογή των απαντήσεων των συμμετεχόντων (π.χ. ψυχοθεραπευτών) είτε –κατά προτίμηση– μέσω προσωπικής ή τηλεφωνικής συνέντευξης είτε μέσω ερωτηματολογίου είτε με συνδυασμό ερωτηματολογίου και συνέντευξης (Hill et al., 1997. Hill et al., 2005).

(5) «Κάθετη», ή «εντός των περιπτώσεων του δείγματος», ανάλυση

Η «κάθετη», ή «εντός των περιπτώσεων του δείγματος», ανάλυση των συλλεχθέντων ποιοτικών δεδομένων αφορά τον εντοπισμό των εννοιολογικών δομών που συνθέτουν το υπό διερεύνηση φαινόμενο για καθεμία από τις περιπτώσεις του

δείγματος και περιλαμβάνει τα παρακάτω βήματα:

Το πρώτο βήμα είναι η *συναινετική επαγωγική δόμηση καταλόγου θεματικών πεδίων*, η οποία στοχεύει στη δημιουργία εννοιολογικών πλαισίων για την κωδικοποίηση των δεδομένων της κάθε ξεχωριστής περίπτωσης του ερευνητικού δείγματος. Αν και η δόμηση αυτού του καταλόγου θεματικών πεδίων μπορεί να γίνει λαμβάνοντας υπόψη προηγούμενη θεωρία, σύμφωνα με τους δημιουργούς της μεθόδου, είναι προτιμότερο η δημιουργία του να είναι αποτέλεσμα της μελέτης των ίδιων των δεδομένων, με στόχο την ελαχιστοποίηση της χρήσης προκατασκευασμένων θεωρητικών εννοιών ή κάποιας μορφής προκατάληψης ως προς το τι αναμένεται να προκύψει από τα δεδομένα (Hill, Thompson, & Williams, 1997. Hill et al., 2005). Ωστόσο, εξαιρετικά σημαντικό και για τους δύο εναλλακτικούς τρόπους δόμησης του καταλόγου θεματικών πεδίων είναι ότι αυτός ο κατάλογος παραμένει ανοιχτός σε αλλαγές (π.χ. προσθήκες, αφαιρέσεις ή σύμπτυξη θεματικών πεδίων) σε όλο το στάδιο της «κάθετης», ή «εντός των περιπτώσεων του δείγματος», ανάλυσης.

Το δεύτερο βήμα είναι η *συναινετική κωδικοποίηση/ένταξη* αυτούσιων αποσπασμάτων του περιεχομένου της κάθε περίπτωσης του δείγματος στα συναινετικά καθορισμένα θεματικά πεδία από τις ομάδες των κριτών, έτσι ώστε για κάθε περίπτωση του δείγματος το καθένα θεματικό πεδίο να ομαδοποιεί πληροφορίες που εμπύπουν στο ίδιο εννοιολογικό πλαίσιο.

Ο έλεγχος της κωδικοποίησης από τον ελεγκτή, με συστηματική εφαρμογή της επαναληπτικής μετακίνησης από το κωδικοποιημένο εντός του θεματικού πεδίου απόσπασμα δεδομένων προς τη συγκεκριμένη περίπτωση από την οποία αντλήθηκε, και αντίστροφα, για καθεμία εκ των περιπτώσεων του δείγματος, αποτελεί το τρίτο βήμα, ενώ το τέταρτο είναι αυτό της *συναινετικής αναπροσαρμογής και οριστικοποίησης των θεματικών πεδίων* και του περιεχομένου τους βάσει των σχολίων του ελεγκτή και της μελέτης και συναινετικής αποδοχής ή απόρριψης αυτών των σχολίων από τους κριτές.

Το πέμπτο βήμα της κάθετης, «εντός των περιπτώσεων του δείγματος», ανάλυσης των δεδομένων αφορά τον *εντοπισμό των κεντρικών ιδεών* που εμπεριέχονται στα κωδικοποιημένα ανά περίπτωση του δείγματος και ανά θεματικό πεδίο αυτούσια αποσπάσματα δεδομένων, ενώ το έκτο βήμα είναι η *συναινετική δόμηση και διατύπωση μιας μη ερμηνευτικής σύνοψης των κεντρικών ιδεών* που εντοπίστηκαν στα ανά περίπτωση και θεματικό πεδίο αυτούσια αποσπάσματα δεδομένων

Τέλος, ο έλεγχος των ανά περίπτωση και θεματικό πεδίο κεντρικών ιδεών από τον ελεγκτή αποτελεί το έβδομο βήμα, ενώ το όγδοο και τελευταίο βήμα της κάθετης, «εντός των περιπτώσεων του δείγματος», ανάλυσης των δεδομένων είναι η *συναινετική αναπροσαρμογή, διόρθωση και οριστικοποίηση των ανά περίπτωση και θεματικό πεδίο κεντρικών ιδεών* βάσει των σχολίων του ελεγκτή και της μελέτης και της συναινετικής αποδοχής αυτών των σχολίων από τους κριτές.

Το αποτέλεσμα της προσεκτικής και συνεπούς προς τις αρχές και τις κατευθυντήριες οδηγίες της Συναινετικής Ποιοτικής Ανάλυσης ολοκλήρωσης όλων των παραπάνω βημάτων συνιστά μία λογική και συναινετική κωδικοποίηση και αναδιάρθρωση των αρχικών ανεπεξέργαστων δεδομένων ανά θεματικό πεδίο.

(6) «Οριζόντια», ή «κατά πλάτος των περιπτώσεων του δείγματος», ανάλυση

Η οριζόντια, ή «κατά πλάτος των περιπτώσεων του δείγματος», ανάλυση των θεματικά ενταγμένων, κωδικοποιημένων και αναδιαρθρωμένων πλέον εννοιολογικών δομών των ποιοτικών δεδομένων μας αποτελεί το έκτο και τελευταίο στάδιο της ΣΠΑ. Πρόκειται για τη συστηματική σύνθεση όλων των ανά θεματικό πεδίο κεντρικών ιδεών που προέκυψαν από το σύνολο του δείγματος. Αυτό το στάδιο της ανάλυσης περιλαμβάνει τα ακόλουθα βήματα:

Η *συναινετική σύνθεση* όλων των ανά θεματικό πεδίο κεντρικών ιδεών, όπως προέκυψαν από όλες τις περιπτώσεις του δείγματος, σε κατηγορίες κεντρικών ιδεών, με στόχο τον εντοπι-

σμό και την κατανόηση των σχέσεων που συνδέουν μεταξύ τους αυτές τις κεντρικές ιδέες, αποτελεί το πρώτο βήμα.

Το δεύτερο βήμα συνίσταται στο *συστηματικό έλεγχο του ελεγκτή* όσον αφορά τη σωστή ένταξη της κάθε κεντρικής ιδέας στην κατηγορία κεντρικών ιδεών όπου ανήκει, τη νοηματική ομοιογένεια όλων των ανά κατηγορία κεντρικών ιδεών και το αν είναι απαραίτητη ή όχι κάποια υποδιαίρεση ή συνένωση των κατηγοριών κεντρικών ιδεών στην περίπτωση που τα περιεχόμενά τους είναι είτε πολύ ανόμοια είτε πολύ όμοια μεταξύ τους.

Το τρίτο βήμα αφορά την *κατάταξη των κατηγοριών κεντρικών ιδεών*, ανάλογα με τη συχνότητα εμφάνισής τους στο σύνολο του δείγματος, σε τέσσερις ονομαστικές *κατηγορίες*: (1) *γενική*, όταν πρόκειται για κεντρικές ιδέες που εμπεριέχονται σε όλες τις περιπτώσεις του δείγματος πλην μίας, (2) *τυπική*, όταν πρόκειται για κεντρικές ιδέες που εμπεριέχονται σε περισσότερες από τις μισές περιπτώσεις του δείγματος, (3) *μεταβλητή*, η οποία περιλαμβάνει κεντρικές ιδέες που εμπεριέχονται σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις του δείγματος, και (4) *σπάνια*, που ισχύει για δείγματα τα οποία περιλαμβάνουν περισσότερες από 15 περιπτώσεις και η οποία δομείται από κεντρικές ιδέες που εμπεριέχονται μόνο σε δύο μέχρι και τρεις από τις 15 και άνω περιπτώσεις του δείγματος. Κεντρικές ιδέες που προκύπτουν από μία μόνο περίπτωση καταγράφονται αλλά δεν περιλαμβάνονται στα αποτελέσματα, θεωρούμενες ως ανεπαρκείς για την περιγραφή του δείγματος.

Το τέταρτο και τελευταίο βήμα αυτού του σταδίου περιλαμβάνει την παρουσίαση υπό μορφή πίνακα και συζήτηση των κατηγοριών αποτελεσμάτων και των μεταξύ τους συνδέσεων.

Το αποτέλεσμα της προσεκτικής και συνειδητής ολοκλήρωσης των βημάτων της οριζόντιας, ή «κατά πλάτος των περιπτώσεων», ανάλυσης συνιστά μια συστηματική, περιεκτική και συνθετική απεικόνιση του υπό διερεύνηση φαινομένου, που επιτρέπει την «αποκρυπτογράφηση» των σχέσεων των εννοιολογικών δομών που συνθέτουν το φαινόμενο.

Αξιολόγηση της Συναινετικής Ποιοτικής Ανάλυσης (ΣΠΑ)

Η ΣΠΑ αποτελεί μία έγκυρη μέθοδο ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων και ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στα κριτήρια αξιολόγησης των ποιοτικών μεθόδων, που αφορούν τη φερεγγυότητα, τη συνέπεια και την αντιπροσωπευτικότητα των αποτελεσμάτων και τον έλεγχο σταθερότητας. Συγκεκριμένα, η ΣΠΑ εμπερικλείει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κανόνων αναφορικά με την *επάρκεια του δείγματος*, τη *διαδικασία λήψης συναινετικών αποφάσεων*, τη *συνέπεια των κανόνων λήψης* αυτών των αποφάσεων από περίπτωση σε περίπτωση του δείγματος και, τέλος, την *ελεγκτική διαδικασία*, όλα χαρακτηριστικά που τονίζουν τη φερεγγυότητά της. Επιπλέον, η έμφαση της ΣΠΑ στη συνέπεια των αποτελεσμάτων, στη σημαντικότητα της καταγραφής λογικών συμπερασμάτων και στη θεματική ένταξη/κωδικοποίηση όλων των προς ανάλυση δεδομένων, με στόχο την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων και τη σαφή κατανόηση των συμπερασμάτων από τον αναγνώστη, εξασφαλίζει την *αντιπροσωπευτικότητα των αποτελεσμάτων ως προς το δείγμα*, ενώ παράλληλα η μέθοδος προτείνει και τον έλεγχο σταθερότητας (κορεσμός) στις περιπτώσεις μικρών ερευνητικών δειγμάτων.

Η χρήση της ΣΠΑ για τη μελέτη ποιοτικών δεδομένων υπό τη μορφή προϋπάρχοντος γραπτού λόγου

Όπως έχουμε προαναφέρει, η ΣΠΑ δημιουργήθηκε για την ανάλυση γραπτού λόγου που προέρχεται κυρίως από συνεντεύξεις. Επισημαίνοντας τη δυνατότητα της μεθόδου να προσφέρει μία σε βάθος κατανόηση του υπό διερεύνηση φαινομένου –σε σύγκριση με τη συνήθη χρήση της ποσοτικά προσανατολισμένης μεθόδου της ανάλυσης περιεχομένου–, χωρίς παράλληλα να οδηγεί αυτή σε μία αποδομιστική ανάγνωση του γραπτού λόγου, προτείνουμε ότι η *χρήση της ΣΠΑ μπορεί να διευρυνθεί και να περιλαμβάνει ως*

δεδομένα γραπτό λόγο αντλούμενο από προϋπάρχοντα γραπτά κείμενα.

Θεωρούμε ότι αυτή είναι μια εφικτή και θεμιτή διεύρυνση επειδή δεν παραβιάζει την ουσία των οντολογικών, επιστημολογικών, αξιολογικών και μεθοδολογικών αρχών που διέπουν τη ΣΠΑ, εφόσον διατηρούνται τόσο ο επαγωγικός και προσανατολισμένος στην ανακάλυψη χαρακτήρας της όσο και η φαινομενολογική προσέγγιση στην έρευνα, η αυστηρή προσήλωσή της σε μία αμερόληπτη κατανόηση του υπό διερεύνηση φαινομένου, αλλά και η επικέντρωσή της στην ανάλυση του κυριολεκτικού και ρητού παρά του άδηλου και υπονοούμενου περιεχομένου των δεδομένων.

Περιορισμοί

Αν και οι Hill και συνεργάτες (2005) θέτουν κάποια ζητήματα που αφορούν τη σύνθεση των ομάδων κριτών ως προς την επίδραση που μπορεί να ασκεί στην έρευνα η συμμετοχή σε αυτές τις ομάδες ατόμων με διαφορετικές επιστημονικο-θεωρητικές αλλά και πολιτισμικές καταβολές, καθώς και την πρακτική εφαρμογή της συναινετικής διαδικασίας (τρόπων επίλυσης διαφορών κ.λπ.), το κύριο μειονέκτημα της Συναινετικής Ποιοτικής Ανάλυσης συνίσταται στο μακροχρόνιο και χρονοβόρο χαρακτήρα της.

Παράλληλα, η διεύρυνση της ΣΠΑ και η υιοθέτησή της για την ανάλυση του έντυπου λόγου συνεπάγονται την αναπροσαρμογή της αναφορικά με τη διαδικασία συλλογής των δεδομένων. Αυτή η αναπροσαρμογή προϋποθέτει την αντικατάσταση της ημιδομημένης συνέντευξης και τη χρήση ήδη υπαρχόντων και καταγεγραμμένων υπό τη μορφή έγγραφου λόγου κειμένων. Φυσικά, αυτή η αντικατάσταση αναμένεται να επιφέρει μια σχετική ενδυνάμωση του μετα-θετικιστικού στοιχείου που εμπεριέχει τις θεωρητικές αφητηρίες της ΣΠΑ, εφόσον ο τρόπος συλλογής των δεδομένων (αποσπάσματα προϋπάρχοντος

γραπτού λόγου) αποδυναμώνει το στοιχείο της αμοιβαίας αλληλεπίδρασης μεταξύ ερευνητή και ερευνώμενου κατά τη διαδικασία της συνέντευξης, η οποία συνιστά και βάση για τον οικοδομικό προσανατολισμό της μεθόδου. Εν τούτοις, αυτό που εξακολουθεί να συνηγορεί υπέρ της καταλληλότητας της ΣΠΑ για τη διερεύνηση προϋπάρχοντος γραπτού λόγου είναι ότι αυτή η αναπροσαρμογή αφήνει ανέγγιχτα όλα τα χαρακτηριστικά της μεθόδου που σχετίζονται με αυτή καθαυτήν την ανάλυση των συλλεχθέντων δεδομένων (π.χ. συναίνεση πολλών συνεργειστητών, ανάλυση εντός του πλαισίου παραγωγής των δεδομένων, επικέντρωση σε ρητά και όχι σε υπονοούμενα νοήματα), επιτρέποντας τον πρόσφορο συγκερασμό τους.

Συμπερασματικά, υποστηρίζουμε ότι η ΣΠΑ είναι μία πρόσφορη ποιοτική μέθοδος, η οποία: α) μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ποιοτικά δεδομένα προερχόμενα από γραπτές αναφορές ή κείμενα (π.χ. εφημερίδες, ημερολόγια, υπομνήματα), β) παρέχει έγκυρα συμπεράσματα, βασισμένα στη συναινετική κατανόηση των υπό διερεύνηση θεμάτων, και γ) προσφέρει μία εναλλακτική δυνατότητα τόσο απέναντι στην *Grounded Theory* όσο και στη συμβατική ανάλυση περιεχομένου, ιδιαίτερα όταν τα ερευνητικά ερωτήματα εστιάζουν στα ρητά παρά στα υπονοούμενα νοήματα ποιοτικών δεδομένων. Κατά συνέπεια η ΣΠΑ είναι μία μέθοδος ανάλυσης που μπορούν να επιλέξουν εκείνοι οι ερευνητές οι οποίοι είναι αντιμέτωποι με ερευνητικά δεδομένα που έχουν τη μορφή γραπτών κειμένων, στοχεύουν σε μια βαθιά αλλά μη ερμηνευτική κατανόηση αυτών των δεδομένων και εκτιμούν την αξία της συναίνεσης ως μίας διαδικασίας εμπέδωσης ποιοτικών δεδομένων με στόχο την έγκυρη περιγραφή ενός φαινομένου. Όπως συμβαίνει με όλες τις ποιοτικές μεθόδους, ωστόσο, η ΣΠΑ είναι μία χρονοβόρα μέθοδος ανάλυσης και ο ερευνητής που θα τη χρησιμοποιήσει θα πρέπει να λάβει υπόψη το χρόνο που θα χρειαστεί να επενδύσει για τη σωστή και εμπεριστατωμένη εφαρμογή της.

Βιβλιογραφία

- Becker, P. H. (1993). Common pitfalls in published grounded theory research. *Qualitative Health Research, 3*, 254-260.
- Edwards, D., & Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Elliott, R., Fischer, C. T., & Rennie, D. L. (1999). Evolving guidelines for publication of qualitative research studies in psychology and related fields. *British Journal of Clinical Psychology, 38*, 215-229.
- Elliott, R., & James, E. (1989). Varieties of client experience in psychotherapy: An analysis of the literature. *Clinical Psychology Review, 9*, 443-468.
- Elliott, R., Shapiro, D. A., Firth-Cozens, J., Stiles, W. B., Hardy, G., Llewelyn, S. P., & Margison, F. (1994). Comprehensive process analysis of insight events in cognitive-behavioral and psychodynamic-interpersonal therapies. *Journal of Counseling Psychology, 41*, 449-463.
- Finlay, L. (2005). An Introduction to Phenomenology. <http://www.lindafinlay.co.uk/>
- Giorgi, A. (1970). *Psychology as a Human Science: A Phenomenologically Based Approach*. New York: Harper & Row.
- Giorgi, A. (Ed.) (1985). *Phenomenological and Psychological Research*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Henwood, K. L., & Pidgeon, N. F. (1992). Psychological research and psychological theorising. *British Journal of Psychology, 83*, 97-111.
- Henwood, K. L., & Pidgeon, N. F. (1994). Beyond the qualitative paradigm: A framework for introducing diversity within qualitative psychology. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 4*, 225-238.
- Hill, C. E., Knox, S., Thompson, B. J., Williams, E. N., Hess, S. A., & Ladany, N. (2005). Consensual qualitative research: An update. *Journal of Counseling Psychology, 52*, 196-205.
- Hill, C. E., Thompson, B., & Williams, E. N. (1997). A Guide to Conducting Consensual Qualitative Research. *The Counseling Psychologist, 25*, 517-572.
- Husserl, E. (1936/1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenology*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Madill, A., & Barkham, M. (1997). Discourse analysis of a theme in one successful case of brief psychodynamic-interpersonal psychotherapy. *Journal of Counseling Psychology, 44*, 232-244.
- Parker, I. (1999). Deconstructing diagnosis: Psychopathological practice. In C. Feltham (Ed.), *Controversies in psychotherapy and counselling* (pp. 104-112). London: Sage.
- Pidgeon, N., & Henwood, K. (1997). Using grounded theory in psychological research. In N. Hayes (Ed.), *Doing qualitative analysis in psychology* (pp. 245-273). Hove, East Sussex: Psychology Press.
- Ponterotto, J. G. (2005). Qualitative research in counseling psychology: A primer on research paradigms and philosophy of science. *Journal of Counseling Psychology, 52*, 126-136.
- Rennie, D. L., Phillips, J. R., & Quartaro, G. K. (1988). Grounded theory: A promising approach to conceptualization in psychology? *Canadian Psychology, 29*, 139-150.
- Richardson, J. T. E. (Ed.) (1996). *Handbook of qualitative research methods for psychology and the social sciences*. Leicester, UK: BPS Books.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage.

Consensual Qualitative Research: A concise overview of the method and its potential use in the study of qualitative data drawn from pre-existing written texts

ELENI DIMITRIADOU & ANASTASSIOS STALIKAS
Panteion University of Social and Political Sciences, Greece

MARINA ECONOMOU
University Mental Health Research Institute, Greece

ABSTRACT

In this article we present the Consensual Qualitative Research method, a method that allows for the systematic study and analysis of complex qualitative data, which are usually derived from semi-structured interviews. We present the method's philosophical axioms and its positioning in the axes of philosophy of science, its conceptual relationship with other qualitative research methods, and the steps of its application. We propose the expansion of the application of this method so as to include qualitative data derived from pre-existing written material. Finally, we present a systematic evaluation of the method along with its limitations.

Key words: Qualitative methods, Consensual Qualitative Research.

Address: Eleni Dimitriadou, doctoral candidate, Psychology Department, Panteion University of Social and Political Sciences, L. Syggrou 136, 176 71 Athens, Greece. E-mail: dimlen@in.gr